

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО ЯК ДИСКУРС ІДЕНТИЧНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ЙОГО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**НІКІТІНА Олена Владиславівна - здобувачка третього рівня вищої освіти
за спеціальністю 081 «Право» ПЗВО «Київський міжнародний університет»**

DOI 10.32782/NP.2023.3.7

У статті обґрунтовується погляд на порівняльне правознавство як на дискурс ідентичності права. Актуалізується значення порівняльного правознавства як дискурсу європейської інтеграції України. Наводяться дві можливі порівняльно-правові інтерпретації європейської інтеграції України. Здійснюється спроба обґрунтування концептуалізації взаємодії правових систем країн-членів ЄС за допомогою концепту процесуальної ідентичності права. Процесуальна ідентичність права експлікується за допомогою епістемології релятивізму. Знімається діалектична опозиція між унікальністю національних правових порядків і необхідністю посиленої і всеосяжної взаємодії правових систем.

Ключові слова: європейська інтеграція, порівняльне правознавство, процесуальна ідентичність права, правовий релятивізм.

Постановка проблеми

Конституційно закріплене прагнення України стати частиною об'єданого європейського простору, політико-інституційним втіленням якого в сучасну епоху виступає Європейський Союз (далі – ЄС), ставить на чільне місце питання про самоідентифікацію вітчизняного правового порядку як правової системи, що перебуває в перманентній взаємодії з іншими. Це обумовлює необхідність конституювання сфери інтелектуальності для раціоналізації дискурсу про те, що таке «своє», «власне» право? Необхідна експлікація онтологічної, методологічної, епістемологічної й праксеологічної семан-

тики, яка криється за вказаною граматикою привласнення. Її, розкриваючи логіку цієї пропріетарної метафорики, є чому полягає відмінність ставлення до одного права як до свого, а до інших правових порядків як до чужих?

При цьому, правознавство, за сумною інерцією, й досі значною мірою ізольоване від контексту сучасності й тих парадигматичних перетворень у філософії й науці, які потребують докорінної зміни оптики й дослідницького інструментарію задля адекватного осмислення, зокрема, й феномену «свого» і «чужого» в праві. Есі перспективи стати сферою радикальних методологічних інновацій має порівняльне правознавство. Надзвичайно евристичним вбачається його тлумачення саме як дискурсу про ідентичність права. Ту ідентичність, яка стає видимою лише в процесі взаємодії різних правових систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання інтеграції України до ЄС традиційно є предметом наукових досліджень не лише правників, але й представників інших дисциплін. Попри це й досі не до кінця визначені як роль та значення порівняльного правознавства для забезпечення такої інтеграції, так і її вплив на фундаментальні характеристики національного права, зокрема, на його ідентичність.

Мета і завдання дослідження

Ця наукова розвідка спрямована на спробу визначення евристичного потенціалу порівняльного правознавства для концептуалізації ідентичності національного правопорядку в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу

Визначний компаративіст сучасності А. Саїдов надзвичайно точно надав онтологічної легітиматії порівняльному правознавству. За його словами, «е самій правовій дійсності є значна кількість сфер, проблем і відносин, які не можуть бути вивчені поза порівняльно-правовим підходом» [6, с. 464].

Чи не найбільш важливою проблемою, що затребує саме порівняльного правознавства як самостійної юридичної науки, є вирішення питання про ідентифікацію національного права.

Взаємозв'язок порівняння й ідентичності був експлікований ще французькими філософами Ф. Лаку-Лабартом і Ж.-Л. Нансі в їх відомій формулі: «Лише міметизм здатний забезпечити ідентичність» [2].

У світлі цього заслуговує цілковитої підтримки теза вітчизняної вченої А. Сапарової, що взаємозв'язок питань про те, що таке національне право (у чому його ідентичність) і питання, що таке порівняння виступає одним із основних вимірів впливу філософських концепцій минулого століття на правознавство [7].

Осмилення порівняння в якості засобу раціоналізації дискурсу про ідентичність права, перетворення національного права на науковий концепт обґрунтовує також італійський компаративіст М. Граціадеї «правові теорії, пропонуючи загальні поняття права, правової культури і суспільства, наголошують на повноті і стійкості права, і цим призводять до стереотипів, тоді як істинною проблематикою є питання: що саме переміщується крізь час і простір» [12, с. 471].

При цьому, питання про правове порівняння охоплює собою питання про ідентичність права, у той час як питання про таку ідентичність, якщо воно формулюється окремо від питання про порівняння, позбавляє правовий дискурс наукового характеру. Так, за словами німецького компаративіста

Б. Гросфельда, «навіть якщо відкинути засадниче питання про те, що ми розуміємо під правом як об'єктом усіх наших зусиль, усе одно залишається питання – як можливий переклад і, відповідно, як можливе порівняння» [13].

За словами А. Сапарової, «ми не можемо поставити питання про те, чим є наше право, оминаючи питання про взаємозв'язок правових систем, а отже, і про порівняння» [7].

Традиційно, у порівняльному правознавстві право характеризується як система, а отже взаємозв'язок правопорядків розглядається як взаємозв'язок правових систем. Поширеною практикою є включення цього терміна в саме визначення порівняльного правознавства, яке, у такому разі, розглядається як «специфічна теорія правових систем світу в їх порівнянні» [9, с. 15].

Через це в юридичній науці поширений погляд, згідно з яким поняття правової системи є не тільки основним поняттям компаративістики [8, с. 23], а й набуває характеристики комплексної категорії, що дає можливість аналізувати юридичну реальність у цілому, а не окремі її компоненти [4, с. 3], використовується інтенсивно й багатогранно, становлячи неоднозначне й багатофункціональне явище, що належить, як і інші підсистеми універсальної соціальної системи в цілому, до складноорганізованих утворень [4, с. 6].

Однак, саме визначення поняття системи в науці залишається дуже дискусійним. Н. Оніщенко, здійснивши аналіз основних підходів, доходить висновку, що система – це упорядкована сукупність елементів, взаємопов'язаних та взаємодіючих один з одним, яка має відносну самостійність та органічну єдність, характеризується внутрішньою цілісністю та автономністю [5, с. 6].

Переходячи до характеристики саме правової системи, зазначимо, що в літературі основний акцент робиться на її символічній природі. Саме в тому, що правова система є символічною, вбачається її спроможність репрезентувати життя відповідного суспільства. В якості символічної системи право має власну логіку, ізольовану від тих соціальних явищ, які лежать в його основі. [16, с. 12].

Складена з юридичних понять і символів між ними, правова система в абстрагованій формі відображає життя відповідної спільноти людей. Щодо цього ключовим аспектом є те, що юридичні символи не є абсолютно уніфікованими і формально-логічно структурованими. Символи залежать від консенсусу або практики комунікацій між людьми, від, говорячи словами Л. Вітгінштайна, мовної гри. Зв'язки права як знакової системи і соціального світу не є лінійними й характеризуються складною діалектикою. Відображаючи життя людей, право як знакова система існує незалежно від їхнього життєвого світу. Право завжди перебуває у рівноправному діалозі з реальністю [14, с. 73].

Головним для порівняльного правознавства виступає просторовий вимір буття права як символічної системи. Право – це завжди простір, який воно охоплює. Право не існує у вакуумі. Найскладнішим постає питання про кордони цього простору – власне, межу між нашим і їхнім. При всій множині позицій учених щодо цього питання, здається, консенсусним є погляд, що межі цього простору визначаються практичною і дискурсивною свідомістю людей, а не такими жорсткими маркерами, як державний чи мовний кордон між суспільствами [11, с. 164–165].

Однак, понад усе зазначене вище, складність розуміння ідентичності національного права збільшується з поступом України до ЄС. Як це вплине на ідентичність вітчизняного права?

Відповідь на це питання залежить від інтерпретації самого феномена ЄС.

Найбільш очевидною й поширеною є розгляд ЄС у контексті «тези глобалізації». У світлі він виступає конструкцією найбільш радикальної взаємозалежності між правовими системами. Відома турецька компаративістка Е. Орюку взагалі стверджує обґрунтованість міркувань про ЄС як «носія політики колективної колонізації й експансіонізму, що є відлунням політичної і релігійної експансії європейських країн у XVII–XIX століттях, а також різних типів приписування європейського права неєвропейським країнам» [15, с. 7].

Якщо прийняти таке трактування євро-

пейської інтеграції, тоді її наслідком буде втрата національними правовими системами їх ідентичності. І саме це чекає на правову систему України. Розглядуваний під таким кутом зору, ЄС виявляється способом конвергенції правових систем для приведення до єдиного типізованого правового змісту, заміни множини і багатоманітності безбарвною єдністю.

У такому разі ЄС виступає сучасною «вавилонською вежею», спробою втілення ідеалу універсалізму. Виявляється, що ЄС натхненний ідеєю Апостола Павла, лише екстраполюючи її у сферу права. Для ЄС тоді немає права «юдейського чи еллінського», а є «єдине право з єдиними історичними коренями, однією спільною долею і спільною цілью, єдиними цінностями і спільними інструментами регулювання відносин між людьми» [1, с. 13].

Але тоді для ЄС немає і права українського. Є лише загальне європейське право. Вступ до ЄС тоді означає зречення всього свого заради причетності єдиному, створеному для всіх. Адже раніше не приховували той факт, що ЄС розглядався як лабораторія по створенню універсального права, такого, що потенційно мало б стати всесвітнім.

Якщо сама така семантика європейської інтеграції є безальтернативною, тоді вона, і самий ЄС приречені на очевидний конфлікт з дійсністю. Той конфлікт, у якому, як і завжди, перемагає дійсність.

Саме зараз як ніколи актуальними й правдивими постають слова відомого вітчизняного філософа права Ю. Оборотова, який зазначав, що «криза західної традиції права, яка відзначається нині багатьма фахівцями, змушує знову звернутися до питання різноманіття правового світу, який існує, з його унікальними правовими культурами» [3, с. 112].

Вказана криза західного, а отже й, передусім, європейського права полягає в кризі універсалізації, у згортанні глобалізації, свідками чого ми зараз і є. В основі самої ідеї ЄС лежала віра в можливість існування універсального в праві. Це сприймалося, та й досі багатьма сприймається як очевидний факт, що не потребує проблематизації. Тобто можливість універсального права по-

винна завжди бути безумовно забезпечена, причому така забезпеченість має виходити не від правознавства, а навпаки, останнє сприймає її як передумову для власної інтелектуальної активності. В якості такого забезпечення традиційно виступала філософія природного права. Наразі ж виявляється, що існування універсалій в праві не лише не є забезпеченим, а навпаки, стає чи не найбільш малоймовірним.

Однак, на наше переконання, є можливість для іншої інтерпретації самого концепту європейської інтеграції України. Для неї не є необхідним існування універсальних правових смислів.

Європейську інтеграцію України евристично розглядати, спираючись на парадигму процесуальної ідентичності права, – коли акцент робиться не на універсальності правових смислів, а на універсалізації здатності до творення права. Процесуалізація ідентичності передбачає епістемологічне і методологічне забезпечення ставлення до права як до сфери власних зусиль і особливого мислення. Просторові межі власного права й визначаються такою турботою про його зміст і постійне оновлення.

У такому разі найтісніша взаємодія правових систем, яка має місце в ЄС, не лише не перешкоджає й не суперечить самостійному розвитку власного права як культури, а навпаки, є передумовою для такого самостійного розвитку. Неможливо експлікувати ідентичність власного права в умовах його ізоляціонізму. Така ідентичність не передує взаємодії правових систем. Навпаки, вона постає лише як її наслідок. І чим щільніша взаємодія, тим більш виразно може постати ідентичність власного. Тому членство України в ЄС є найкращим шляхом для самоусвідомлення себе і ствердження свого права як формату власної ідентичності. Ідентичність не передує порівнянню. Вона і не є його наслідком. Ідентичність існує лише в порівнянні. Вона є проєкцією порівняння. І саме в такому розумінні вона є процесуальною.

Парадигма процесуальної ідентичності вказує на трансформацію сприйняття права на рівні його онтології. Змістом такої трансформації є перехід від об'єктивістського сприйняття права як норм, значення яких

передує мисленню і є незалежним від нього, до комунікативного образу права, розуміння його як розмови, параметри і зміст якої задає мислення. ЄС і виступає форматом такого діалогу правових систем, рамкою дискурсу.

Таке процесуальне бачення ідентичності близьке до запропонованої вітчизняним компаративістом О. Тихомировим концепції регулятивного компаративізму, який стверджує онтологію правової реальності як взаємодію, діалог, полілог, поліфонію, а не заздалегідь установлені кимось правові ідеали і норми [10, с. 103].

З огляду на зазначене, набувають надзвичайної гостроти питання, якою мірою наративи, у тому числі і право, є релятивними до культури відповідної спільноти? Чи можна говорити про існування якогось універсального семіотичного коду, який би дозволяв говорити про «перекладеність» правових приписів з одного культурного контексту до іншого? Чи є правові системи країн ЄС перекладальними відносно одна одної?

На наш погляд, порівняльне правознавство має виходити з релятивізму права щодо культури конкретного суспільства. Лише за умови такого релятивізму досяжні такі ціннісні імперативи сучасного світу, як принципівий плюралізм, відмова від претензій на отримання знань про дійсне положення справ у світі, визнання рівноцінності всіх концепцій й заперечення існування мета-концепції, з якою можна було б співвідносити і порівнювати правові приписи.

Висновки

Значення порівняльного правознавства для нашої країни полягає в тому, що саме воно може обґрунтувати і забезпечити процес євроінтеграції України в якості творчості самостійного мислення, яке віднаходить й постійно підтримує ідентичність свого права й суспільства в цілому. Саме набуття членства в ЄС дозволить сформувати власний, український дискурс ідентичності національного права саме в якості способу творення власного, відмінного і особливого права. Національне право набуває ідентичності не в якості «зберігача» якогось абсо-

лютного смислу, а в якості здобуття і оформлення в дослідницькому інструментарії здатності бути незалежним від будь-якого наперед встановленого смислу, нередукованої можливості правового смислотворення.

Література

1. Быкова Е. В. Современные процессы сближения и размежевания основных правовых систем. Москва : Юрлитинформ, 2012. 232 с.

2. Лаку-Лабарт Ф., Нанси Ж.-Л. Нацистский миф: Пер. с фр. С. Л. Фокина. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2002 URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Laky/index.php

3. Оборотов Ю. М. Традиции и новации в правовом развитии : монография. Одесса : Юрид. літ., 2001. 156 с.

4. Оксамытный В. В. Правовые системы современного мира: проблемы идентификации : открытая лекция. Киев; Симферополь : Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины ; Логос, 2008. Вып. 10. 36 с.

5. Правові системи сучасності : навч. посіб. для магістрів права / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2012. 492 с.

6. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. *Право України*. 2012.- № 3-4. С. 463-472.

7. Сапарова А. О. Про значення поняття «національне право» у світлі проблеми правових запозичень. *Правова держава*. Вип. 27. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016.- С. 449-454.

8. Скакун О. Ф. Метатеория общего сравнительного правоведения как научной и учебной дисциплины. *Порівняльне правознавство: досвід і проблеми викладання* : зб. наук. пр. і навч.-метод. матеріалів / за ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Гриценка ; упоряд. О. В. Кресін. Київ : ВДК Ун-ту «Україна», 2011. С. 22-29.

9. Скакун О. Ф. Принцип единства логического и исторического методов в сравнительном правоведении : открытая лекция. Киев; Симферополь : Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины;

SUMMARY

The article substantiates the view of comparative jurisprudence as a discourse of legal identity. The importance of comparative jurisprudence as a discourse of European integration of Ukraine is updated. Two possible comparative legal interpretations of the European integration of Ukraine are given. An attempt is made to substantiate the conceptualization of the interaction of the legal systems of the EU member states using the concept of the procedural identity of law. The procedural identity of law is explained using the epistemology of relativism. The dialectical opposition between the uniqueness of national legal systems and the need for enhanced and comprehensive interaction of legal systems is removed.

Keywords: European integration, comparative jurisprudence, procedural identity of law, legal relativism.

Логос, 2007. Вып. 5. 31 с.

10. Тихомиров О. Філософські та методологічні аспекти компаративного підходу до праворозуміння. *Право України*. 2010.- № 4. С. 100-105.

11. Giddens A. The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Polity Press, Cambridge, 1986. 402 p.

12. Graziadei M. Comparative law as the study of transplants and receptions. *The Oxford handbook of Comparative law* / ed. by M. Reimann, R. Zimmermann. Oxford : Oxford University Press, 2006. P. 441-475.

13. Grosfeld B. Comparatists and language. *Comparative legal studies: traditions and transitions* / ed. by P. Legrand, R. Munday. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. P. 154-194.

14. Kawaguchi K. R. A Social Theory of International Law. *International Relations as a Complex System*. Springer-Science+Business Media. B. V., 2003. 317 p.

15. Örüçü E. A theoretical framework for transfrontier mobility of law. *Transfrontier mobility of law* / ed. by R. Jagtenberg, E. Örüçü, A.J. de Roo. The Hague : Kluwer Law International, 1995. P. 5-18.

16. Tamanaha B. Z. Law and society. *Legal Studies Research Paper Series Paper*. 2009. №09-0167. 24 p.